

A KONSTANTINÁPOLYI ESZKI SZERAIL KÖNYVTÁRÁBAN ŐRZÖTT NYUGATI CODEXEK.

I.

Midőn Pulszky Ferencz, a N. Múzeum Igazgatója, a M. T. Akadémia 1877. június 4-ki ülésén, a szultán által a budapesti m. k. egyetemnek ajándékozott codexeket bemutatta, nagy-érdekű előadásában felvetette azt a kérdést is: »valjon rejlik-e még Sztambulban több Corvina-kézirat, mint a mennyit eddig ismerünk?« És habár kifejezést adott azon nézetének, hogy »nem igen valószínű, hogy ott nevezetesebb Corvina-könyv találtatnék«; indítványozta: igyekezzenek az Akadémia megszerezni az Eszki Szerailban felállított könyvtár nyugati codexeinek lajstromát.¹⁾

Az Akadémia nem késett ezen indítványt elfogadva, a m. kir. vallás- és közoktatási Ministerium közbenjárását, a lajstrom megszerzésére, kikérni.

És néhány hónap mulva az Akadémia birtokában volt a kívánt lajstromnak. Ezt a m. kir. vallás- és közoktatási Ministerium, a következő leirat kíséretében küldötte meg:

Vallás- és közoktatási magy. kir. Minister. 27,933. sz.

Nagyméltóságú Gróf és Elnök úr! — Az Eszki Szeraili könyvtárban létező nyugati codexekről dr. Dethier által készített, és a cs. és kir. közös külügyministerium útján hozzám érkezett lajstromot, van szerencsém a f. é. október 26-án 26,410. sz. alatt kelt közlemény kapcsán Nagyméltóságodnak megfelelő további intézkedés és használat végett megküldeni. — Ezen lajstrom beküldése alkalmával, gróf Zichy nagykövet azon nézetnek adott kifejezést, hogy a lajstromban kimutatott kéziratok legnagyobb része Corvin Mátyás király korszakából való ugyan, de tartalmuk, valamint külső kiállításuk után ítélve, azok alig ha a Corvin-féle könyvtárból származhatnak. — E munkák inkább byzanti eredetűek, és valószínűleg nagyobb részben II. Mahmud szultán a hódító által létesített magán könyvtárból valók lehet-

¹⁾ Pulszky F. előadása megjelent a »M. Könyv-Szemle« 1877. évi folyamában. 145—152. l.

nek. Kétségtelenül áll ez a lajstrom 19-ik szám tétele alatt előforduló kéziratra nézve, mely munka állítólag a nyugati nyelvek és irodalom ismeretének birtokában volt ama fejedelem különös megbízása következtében, oly czélból készítettett és állíttatott össze, hogy az a császári hercegnek adandó bölcsészeti oktatásnál vezérfonalul szolgáljon.

Végül azt is jelenté gróf Zichy, miszerint már több évvel az előtt arról értesült, hogy Bagdadban is néhány Corvin-féle codex létezik; mind a mellett, hogy a nevezett nagykövetnek ezen tudósítás alaposágára nézve kételyei valának, még sem késett az osztrák-magyar érdekek képviselésével megbizott francia consult Destrées urat felkérni, hogy az utóbb említett kéziratok esetleges létezéséről magának a helyszinén tudomást szerezzen.

Az e részbeni kutatások eredményét szerencsém lesz Nagyméltósággal annak idején közleni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapest, 1876. nov. 9-én. A Minister úr megbízásából: Hegedüs Lajos, ministeri tanácsos.

A leirathoz mellékelt lajstromot, bibliographiai nagy fontosságánál fogva, egész terjedelmében közöljük:

Index des Manuscrits grecs et latins se trouvant dans la Bibliothèque d'Eski Serail.

A) Manuscrits grecs.

XII. Siècle.

1. Géométrie d'Euclide et Heron d'Alexandrie sur les mesures. — Parchemin. 31 : 24 centim.
2. Chaîne des pères sur l'ancien testament. (Avec un grand nombre de miniatures.) — Parchemin. 42 : 25 centim.
3. Les quatre Evangiles. — Parchemin. 30 : 23 centim.

XIII. Siècle.

4. L'Iliade d'Homère et scholies. — Papier. 26 : 19 centimeter.

XIV. Siècle.

5. Huit traités sur l'Astronomie et l'Arithmétique de *Maximos Nicomachos*, *Gerasimos*, *Joannes Philoponos*, *Isac Monachos* et d'un Anonyme. — Papier. 22 : 15 centim.

6. Lexique d'*Eudème le rheteur*. — *Joannes Patricius* : sur le regime des verbes. — Lexique d'un Anonyme. — Grammaire d'un Anonyme. — Papier 22 : 15 centim.

7. Explication des *Psaumes de David*. (Livre de prière des *Paleologues*, avec miniatures et notices interessantes.) — Parchemin. 41 : 30. centim.

8. *Miscellanées* contenant des fragments d'*Aristotèle*, *Proclus*, *Heron*, *Leon Adamantios*, *Ammonios*, *Joannes Philoponos*, et d'Anonymes. — Papier. 14 : 9 centim.

9. Histoire de *Jean Cantacuzène* (3 vol.) — Papier. 40 : 30 centim.

XV. Siècle.

10. *Critobulos*. Histoire des premières 17 années de *Mahomed II*. (1467.) — Papier. 22 : 15 centim.

11. *Synagoy lexeon Antoniou Monachou* (1465). — Papier. 30 : 22 centim.

12. *Michail Aichmalotos* : sur les antiquités de *Constantinople* (1474). — Papier. 22 : 14.

13. Quatorze livres sur l'agriculture tirés de différents auteurs sous le titre : *Georgicae eklogae*. — Papier. 21 : 14 centim.

14. Ouvrage de médecine de *Galenus*, *Hippokrates* et de *Michel Psellus*. — Papier. 22 : 14 centim.

15. Sur les propriétés des pierres et des plantes. — Papier. 21 : 14 centim.

16. Lexique de *Saint Cyrille d'Alexandrie*. — Papier 34 : 23 centim.

17. Grammaire grecque de *Manuel Moschopulos* (1463). — Papier. 21 : 13 centim.

18. Plusieurs morceaux contenant la magie et autres choses. — Papier. 20 : 12 centim.

19. Grammaire d'un Anonyme. — Papier. 21 : 14 centimeter.

20. Pythagoras: Epi chrysa. Avec commentaires. — Phokylides: Gnomai paraineticae. — Katonos Gnomai, traduit du latin par Planudes. — Papier. 20 : 14 centim.
21. Lexique grec-latin. — Papier. 29 : 21 centim.
22. Lexique latin-grec et grec-latin. — Papier. 22 : 14 cent.
23. Lexique d'Eudème. — Papier. 34 : 23 centim.
24. Polybius histoire romaine, les cinq premiers livres, traduit en grec. — Papier. 29 : 21 centim.
25. Géographie de Ptolomé, incomplète. — Périégèse de Dionysius Byzantinus. — Papier. 40 : 28 centim.
26. Cyropédie de Xenophon. — Papier. 21 : 14 centim.
27. Theogonie d'Hésiode. Avec Commentaires. — Papier. 23 : 17 centim.
28. Les Olympiades de Pindare. — Papier. 28 : 21 centim.
29. Halieutica d'Appien. — Papier. 30 : 22.

XVI. Siècle.

30. Vie d'Esopé par Planudes et les fables d'Esopé. — Papier. 21 : 16 centim.
31. Arrien Expédition d'Alexandre le grand, et description de l'Inde. — Papier. 21 : 15 centim.
32. Commentaires de Joannes Philoxenos sur la Métaphysique d'Aristotèle. — Papier. 14 : 10 centim.
33. Description des îles de l'Archipel par Christophoro Bondelmonte (?), traduit en grec. — Papier. 23 : 11 centim.

B) Manuscrit latin.

XVI. Siècle.

34. Inventaires concernant les troupes et les chevaux d'un commandant militaire de Negroponte. (Unique livre latin de la Bibliothèque.) Papier.

Az ezen jegyzékben foglalt codexek nagy részét alkalmuk volt megvizsgálni azon jeles hazánkfiainak (Kubinyi Ferencz, Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre), kik 1862-ben a Corvinák fel-

kutatása céljából Konstantinápolyba utaztak. Az ő feljegyzéseik megerősítik a dr. Dethier által kimondott véleményt, hogy az ezen lajstromban felsorolt codexek nem képezték Mátyás könyvtárának alkatrészeit.

II.

Az osztrák-magyar birodalom portai nagykövetének, gróf Zichy Ferencznek, hazafias és tudományos érdeklődését ezen eredmény nem elégítette ki. Tanúskodik erről a m. kir. vallás- és közoktatási Ministeriumnak az Akadémiához intézett második leirata. Ez így hangzik: Nagyméltóságú Gróf és Elnök úr! Gróf Zichy Ferencz, konstantinápolyi nagykövet a cs. és kir. közös külügyministeriumhoz intézett s másolatban idezárt jelentésével, ismét egy újabb és részletesen kidolgozott lajstromát mutatta be a seraili könyvtárban létező nyugati és görög irodalomra vonatkozó műveknek, és egyúttal említést is tesz azon eljárásról, melyet a Corvinák netaláni maradványainak Bagdadban leendő felkeresése iránt követni szükségesnek látott.

A konstantinápolyi Múzeum igazgatója, dr. Dethier által készített s fennebb említett részletes lajstromot, továbbá az ottmán császári közoktatási miniszternek ez érdemben gróf Zichyhez intézett levele, másolatát van szerencsém Nagyméltóságodnak a f. é. november 9-én 27933. sz. a. kelt közlemény kapcsán használat és illetőleg tudomás végett megküldeni. Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Budapest, 1877. decz. 8-án. Trefort Ágoston.¹⁾

¹⁾ Hochgeborner Graf! Abgesehen von dem Eurer Excellenz bereits mit Bericht vom 12. v. Mts. Nr. 69. G. vorgelegten Verzeichnisse, der noch gegenwärtig in der Serail-Bibliothek vorfindlichen corvinischen Codices, ist es mir seither Dank der besonderen Gefälligkeit des Unterrichts-Ministers Munif Effendi gelungen, den hierneben mitfolgenden beschreibenden und erläuternden Katalog über sämtliche der abendländischen oder griechischen Literatur angehörigen Codices der gedachten Bibliothek zu erhalten. Munif Effendi liess diese fleissige, und wie ich hoffe, für unsere heimische Gelehrtenwelt durch manche wissenswerte Aufschlüsse wertvolle Arbeit, durch den Museums-Direktor dr. Dethier eigens auf meinen Wunsch anfertigen, und übersandte sie mir mit den gleichfalls beiliegenden verbindlichen Zeilen. Er lieferte damit in der That einen umso

Dethier ezen második dolgozatában nem szorítkozik azon codexek felsorolására, melyek az Eszki Szerail könyvtárában jelenleg is meg vannak; kiterjeszkedik mindazokra, a melyeket a tudósok, kiknek oda behatolniok sikerült, láttak és jelentéseikben ismertettek.

Az első helyet ezek között az angol Carlyle foglalja el, ki 1820-ban »felületesen« — mint Dethier megjegyzi — tekintette meg a könyvtárt. Alaposabban vizsgálta ezt Mordtmann 1850-ben, és az általa látott kéziratoknak lajstromát ki is adta.¹⁾ 1861-ben jöttek a nevezett magyar tudósok, kiknek eredményei, — mint ismét Dethier nyomán tudtuk — magukra vonták Napoleon figyelmét, és arra birták, hogy Miller tudóst küldje Konstantinápolyba.

Néhány évvel utóbb jelent meg itt az orosz kormány megbízottja Tischendorf, a világhírű tudós; majd a British Museum részéről Newton.

dankenswertern Beweis von Zuvorkommenheit, als die Zusammenstellung dieses Repertoriums augenscheinlich nicht wenig Mühe und Arbeit erheischte. Bei diesem Anlasse will ich den Umstand nicht unerwähnt lassen, dass ich meine Nachforschungen nach etwaigen Überbleibseln der Corviana auch auf Bagdad ausgedehnt habe, wo, wie behauptet wird, nicht nur von dieser, sondern selbst von der alten alexandrinischen Büchersammlung Reste zu finden wären. Ich habe unsern dermaligen dortigen Consulat-Vertreter, den französischen Consul Destrées mit deren Ermittlung betraut, und habe im Falle als seine Schritte zu keinem Ergebnisse führen sollten, noch andere Wege zu Gebote im Interesse der Wissenschaft das Thatsächliche an diesem Gerüchte zu ergründen. Das Resultat dieser Erhebungen werde ich Eurer Excellenz seiner Zeit zu berichten die Ehre haben. Genehmigen Eure Excellenz den Ausdruck meiner Ehrfurcht: Zichy s. k.

Stamboul le 15/27 Octobre 1877. Ministère de l'instruction publique. Nr. 422. Excellence! Conformément au désir de votre Excellence a bien voulu m'exprimer de posséder un catalogue des manuscrits grecs, latin ou en d'autres langues occidentales de la Bibliothèque du Serail, j'ai fait dresser par Mr. Dethier, Directeur du Musée Imperial ce catalogue que je m'empresse de vous envoyer sous ce pli. Je serais heureux, Excellence, si ce travail serait conforme à la demande de votre Excellence et je profite de cette occasion pour Lui reiterer l'assurance de ma haute consideration. Munif m. p. Son Excellence Monsieur le comte de Zichy, Ambassadeur de sa Majesté Impériale-Royale l'Empereur d'Autriche-Hongrie près la Sublime Porte. Pera.

¹⁾ Ezen lajstromot közöltük a »Magyar Könyv-Szemle« 1877-iki folyamában. 156. l.

Dethier előtt, bár a porta szolgálatában áll — mint a régészeti Múzeum igazgatója — ekkorig, úgy látszik, el volt zárva a könyvtár, mely csak most nyílt meg neki, mikor M u n i f effendi, a török közoktatási minister, a codexek lajstromának elkészítésével bízta meg.

Ismeretes, hogy mikor királyunk ő felsége 1869-ben a szultán vendége volt, a Szerail könyvtárában található Corvin-codexek közül a négy legfényesebb darabot ajándéku! nyerte, melyet a M. N. Múzeumnak engedett át.

A szultánnak mult évi ajándéka 35 codexszel gazdagítá a budapesti egyetem könyvtárát.

34 nyugati codex még ott őriztetik az Eszki Szerail könyvtárában.

Ez összesen 73 codex.

Azonban Dethier második lajstroma 104 munkát sorol fel. Igaz ugyan, hogy nem mindegyik munka tekinthető külön codexnek; a mennyiben a lajstrom az egy codexben foglalt több munkát külön sorolja fel. És oly esetek is fordulnak elő, mikor tudós kutatók által készített lajstromok ugyanazon codexet különböző czimekkel jelölik.

Kétségtelen mindazáltal, hogy ezen Dethier-féle lajstromban oly codexek is fordulnak elő, melyeket a Szerailj könyvtárában láttak, és most többé ott feltalálni nem lehet; bár a szultánok ajándékai között sem foglalnak helyet.

Tudjuk ezt két, glagolit-betűkkel írt ó-szláv kézíratról. Az egyik codex a négy evangéliumot, a másik legendákat tartalmaz. Mindkettőt 1850-ben Mordtmann, és 1862-ben a magyar tudósok látták. »Utánok jött Tischendorf tanár«; jegyzi meg röviden Dethier.

Annyi bizonyos, hogy most a két codex nincs többé Konstantinápolyban. Ezek reánk nézve annál fogva lettek volna nagy érdekűek, mert bizonyára Magyarország egykori melléktartományaiból kerültek Konstantinápolyba. Az egyikben Hervója bán címere is volt látható.

A végeredmény, melyet Dethier tudor becses közleményeiből levonunk, az, hogy az Eszki Szerail könyvtárában latin Corvinák többé nem találhatunk; de azon lehetőség nincs kizárva, hogy a görög codexek egynémelyike Mátyás király könyvtárából származik.